

K OTÁZCE ČESKO-RAKOUSKÉHO A ČESKO-UHERSKÉHO KONFEDERAČNÍHO HNUTÍ V LETECH 1619-1620

Karolina Adamová

§ 1. Česko-rakouská konfederace¹

Kořeny konfедераčního hnutí v Rakousích spatřujeme již v prvním desetiletí 17. století. Dne 30. srpna roku 1608 se vytvořila ennská konfederace hornorakouských protestantských stavů, která měla jistý, byť skrytý protihabsburský náboj. Iniciátorem tohoto spojení, jehož se účastnila vedle vyšší a nižší šlechty i města, byl rakouský politik a diplomat G.E. Tschernembl.²

Dne 3. října 1608 se vytvořil v Hornu svazek dolnorakouských stavů.³ Konfederace dolnorakouských stavů se omezovala pouze na vyšší stavy, města v ní zastoupena nebyla. V politice dolnorakouské protestantské šlechty se tak ve vztahu k městům projevila stejná chyba jako u českých pánů a rytířů, kteří mnohdy odmítavým politickým postojem vůči městským požadavkům bránili vytvoření jednotné široké protihabsburské fronty, což bylo aktuální zejména v letech 1618-1620. Důvodem uzavření obou konfедераčních spojení v Rakousích byla ochrana protestantského /evangelického/ náboženství a ochrana před vnitřním a vnějším (Turecko) nepřítelem.

Na konci roku 1618 zaslali čeští direktori evangelickým stavům do Vídně dopis, ve kterém se zasazují za uzavření česko-rakouské konfederace. Již v lednu roku 1619 obdrželi čeští stavové z Vídně odpověď, ze které je zřejmé, že Rakušané uvažují vážně o uzavření česko-rakouské konfederace.⁴ Tento postoj vyjádřili Rakušané již v průběhu generálního sněmu v Praze v roce 1615, kdy kupodivu čeští stavové se ke konfederaci s Rakušany stavěli odmítavě.

V dubnu roku 1619 vyjednávali čeští diplomaté Radslav z Vchynic a Petr Milner se zástupci hornorakouských stavů o uzavření česko-rakouské konfederace. Horní Rakušané považovali sjednocení s českými stavy za velmi žádoucí. Rovněž i ohlas konfедераčních snah českých stavů u dolnorakouských stavů se zdál být v této době kladný.⁵

V polovině roku 1619 předali čeští direktori představiteli konfедераčního hnutí v Rakousích G.E. Tschernemblovi návrh textu České konfederace s tím, aby jej předložil hornorakouským stavům, kteří tak měli být seznámeni s obsahem projektu České konfederace. Čeští direktori a Tschernembl počítali s možným připojením hornorakouských a dolnorakouských stavů k České konfederaci. Tschernembl, který nebyl z počátku pro úplný rozkol s panovníkem, zdůrazňoval v rakouském i českém konfедераčním hnutí myšlenku obrany evangelického náboženství.⁶ Za jeho osobní účasti došlo 16. srpna 1619 v Praze k uzavření konfederace mezi českými stavy a zástupci inkorporovaných zemí se zástupci dolnorakouských a hornorakouských stavů. Byly tak uzavřeny dvě konfедераční smlouvy, které navazovaly svým obsahem na Českou konfederaci. Texty obou smluv uvádí V. Slavata ve svých Pamětech.⁷

V úvodu konfедераční smlouvy uzavřené s dolnorakouskými stavy je formulován i důvod uzavření smlouvy. Je zde zdůrazněno, že smlouva byla uzavřena za účelem obrany konfederace. Za cíl sjednocení je uvedena obrana obecně; není tu tedy jmenovitě hovořeno o obraně víry. Je upozorněno na existenci vojenského nebezpečí ze strany zemí mimo konfederaci a proto smluvní strany považují za nutné spojit se a zabezpečit obranu v případě napadení. Ze smlouvy vyplývá, že s jejím uzavřením projevily souhlas panský, rytířský a městský stav jednotlivých smluvních stran - dolnorakouských teritorií a všech zemí účastných České konfederace. Stavy všech konfederovaných zemí se zavázaly, že budou zachovávat ustanovení dolno-rakouské konfederace a chránit všemi prostředky její dodržování. Sjednocení zemí nemělo být nikomu ke škodě, ale mělo sloužit k ochraně vlasti a k obhajobě stavovských privilegií a práv a "šťastnému panování naší vyšší vrchnosti a knížete země." Takřka jedním dechem se ve smlouvě hovoří o ochraně konfederace všemi prostředky proti komukoli, tedy zřejmě i proti panovníku, kdo by ji porušoval a na druhé straně má být zabezpečeno "šťastné panování" vrchnosti a knížete. Je otázkou do jaké míry byli ochotni stavové ze svých nároků týkajících se jejich práv a privilegií ustoupit, aby byla zároveň zajištěna podle jejich představ "šťastná vláda" panovníka.

V textu České konfederace podobné ustanovení o zajištění "šťastného panování" vrchnosti či krále nenalézáme. Je třeba se ptát z jakého důvodu tato formulace, ostatně mnohokrát opakovaná v různých formách, byla do konečné česko-dolnorakouské smlouvy pojata. Je zřejmé, že tuto myšlenku zastávali zástupci dolnorakouských stavů a patrně z taktických důvodů je do konečného znění česko-rakouské konfедераční listiny prosadili. Z úvodních pasáží vystupuje do popředí náboženská povaha smlouvy - stoupenci evangelického náboženství zde byli nabádáni k důslednému zachování jejich víry. Rušitelé norem křesťanského života mohli být pokutováni svou vrchností. Autoři mají pod pojmem křesťanský život na mysli dodržování norem evangelického vyznání.

Po úvodní části následuje 9 článků, které tvoří obsahové těžiště česko-dolnorakouského konfедераčního ujednání. Smluvní strany se zavázaly zajišťovat pokojný výkon práv stavů jednotlivých konfederovaných zemí. Stejně jako česká konfederace vychází i česko-dolnorakouské ujednání z priority evangelických stavů oproti katolíkům. Pokud by katolíci proti konfederaci nic zlého nepodnikali, počítalo se s tím, že "k této konfederaci na ohlášení připuštění býti mají". Není zde stanoveno, jako je tomu v České konfederaci, že se musí zavázat přísahou k dodržování konfедераční smlouvy. Zřejmě stačilo jejich prohlášení, že budou zachovávat konfедераční ujednání. Toto prohlášení měli katolíci patrně učinit před evangelickými stavy.

V česko-dolnorakouské konfедераční smlouvě nalezneme mnohá ustanovení, která bychom mohli označit za ustanovení ústavněprávní. Takovouto povahu má výrazně článek č. 7, ze kterého vyplývá, že signatáři česko-dolnorakouské konfедераční listiny počítají se společným generálním sněmem, který se měl scházet jednou za pět let. Na tomto sněmu měl být vždy přečten text této konfederace, aby si i dědici signatářů uvědomili závažnost tohoto dokumentu a skutečnost, že i oni jsou jím vázáni. Stavy všech smluvních stran se měly dohodnout o místě konání generálního sněmu, který byl kompetentní řešit všechny záležitosti spojené úzce s obsahem konfедераční listiny. Šlo například o konkretizaci a specifikaci některých ustanovení konfедераční smlouvy či o řešení závažných činů směřujících proti konfедераční listině. Vedle zákonodárné pravo-

moci tak byl sněm nadán i určitou pravomocí soudní a výkonnou. Autoři počítali s tím, že generální sněm uplatní vůči rušitelům příslušné sankce.

O kompetenci generálního sněmu není již nic bližšího v konfедераční listině stanoveno. Není zde také řečeno, kdo se mohl a měl sněmu účastnit, i když lze předpokládat, že to měli být zástupci evangelických stavů smluvních stran. Není také jasné, kdo měl být svolavatelem sněmu. Článek č. 7 je nutno posuzovat v úzké spojitosti s článkem č. 5. V tomto článku je stanoveno, že kdyby některé smluvní strany či stavové těchto smluvních stran (zemí) byli ve svých právech zaručených konfедераční smlouvou omezováni, mají dát na vědomí tuto skutečnost ostatním smluvním stranám. V tom případě se měl sejít generální sněm evangelických stavů a celou záležitost posoudit a řešit. To znamená, že generální sněm se měl sejít ne pouze jednou za pět let, ale vždy v případě nutnosti. Selhala-li by smírná cesta řešení záležitostí navrhovaná generálním sněmem, bylo třeba jednotně společnými silami "utištěné" ochránit. V článku č. 5 je tak jasně stanovena povinnost všech smluvních stran spornou věc vyřešit.

V česko-dolnorakouském ujednání nenacházíme zakotvení práva na odpor stavů proti panovníku, jak je tomu v článku č. 30 České konfederace. Z této skutečnosti lze dovozovat, že dolnorakouští stavové, kteří se nechtěli dostat do konfliktu s panovníkem nebyli stoupenci monarchomachických ideí a v tomto směru byli tedy méně radikální než čeští stavové.

V článku č. 8 česko-dolnorakouského ujednání je vytyčena povinnost stavů seznámit panovníka (krále, knížete) s textem konfедераční listiny. Z tohoto ustanovení vyplývá, že panovníkův souhlas s obsahem konfедераční smlouvy se k její platnosti nevyžadoval a stejně tomu bylo i v případě České konfederace. I přes formulace česko-dolnorakouské konfедераční listiny o zachování a zajištění "šťastné vlády" vrchnosti lze konstatovat, že i česko-rakouské ujednání, stejně jako Česká konfederace, vycházelo ze zásady, že všechna moc v zemi patří evangelickým stavům.

V posledním artikulu bylo zakotveno, že česko-dolnorakouská konfederace nesměruje proti žádnému jinému spolku- konfederaci- ani proti privilegiím stavů jednotlivých zemí účastných na česko-dolnorakouském ujednání.

Česko-dolnorakouskou konfederaci můžeme považovat za mezinárodní smlouvu mezi zeměmi České koruny a Dolními Rakousy. Šlo o smlouvu sledující obranné cíle a obsahující ustanovení značně obecného a spíše proklamativního charakteru. Ústavněprávní prvky se promítly do smlouvy pouze nepatrně. Pokud hovoříme o obecné povaze smlouvy, máme na mysli zejména tu skutečnost, že zde není konkrétně řešena otázka vzájemné vojenské pomoci ani otázka konkrétní náplně vztahů mezi jednotlivými zeměmi. Na základě konfедераční smlouvy se mělo vytvořit volné sdružení suverenních států, svazek zemí spojených společným zájmem, kterým byla obrana před nepřítelem, ochrana stavovských privilegií a evangelické víry.

Česko-dolnorakouská smlouva byla sjednána evangelickými stavy bez souhlasu panovníka. Příprava a přijetí konfедераční smlouvy bez ohledu na stanovisko panovníka je příkladem uvedení do praxe zásady, že všechna moc pochází od evangelických stavů, a že panovník jim není v žádném případě nadřazen. Je jenom logické, že prosazování této zásady, společně s preferováním evangelické víry, bylo ostře odsuzováno habsburskými panovníky a představiteli katolíků.⁸

Dne 16. srpna 1619 byla uzavřena také druhá konfедераční smlouva mezi zástupci České koruny a stavy Horních Rakous. Výslovně je zde stanoveno, že má "v této konfederaci zavřín býti a jí užívati král a kníže země ...".

Stejně jako v České konfederaci je zde stanoveno, že na přední úřady v konfederovaných zemích nemají být dosazováni cizozemci. Panovník (král, kníže) se nesměl radit s jezuitou a se žádným cizím poselstvem. I v dalším textu necházíme ustanovení velmi obsahově a formulačně podobná článkům České konfederace.

V konfederaci uzavřené s hornorakouskými stavy se počítalo s tím, že král (knížata zemí účastných konfederace) projeví s uzavřením této konfederace souhlas. Podobné ustanovení nacházíme v České konfederaci,⁹ ale není obsaženo ve smlouvě českých zemí s dolnorakouskými stavy, i když celková koncepce a obsahová složka této smlouvy byla nejméně radikální.

Ustanovení o souhlasu krále, knížete s konfederací českých stavů s hornorakouskými stavy je ovšem čistě formálního a proklamativního charakteru, stejně jako je tomu i v České konfederaci. Pokud by panovník (král, kníže) se zněním konfедераční listiny nesouhlasil, neznamenovalo by to v žádném případě neplatnost konfедераčního ujednání.

Stejně jako do textu České konfederace se promítlo i do této konfедераční listiny právo na odpor proti králi (knížeti), který by nedodržel konfедераční smlouvu a dokonce proti ní cokoli podnikal (vyjednával s cizozemci o obsazení nejvyšších úřadů atp.). Zde vystupuje do popředí světský charakter a výslovně politická povaha konfедераčního záměru českých a hornorakouských stavů. Tschernemblem teoreticky připouštěné právo na odpor stavů proti panovníku zde našlo své jasné vyjádření. Stejně jako v České konfederaci se i ve smlouvě s hornorakouskými stavy prosadil zřetelně monarchismus. Pokud by král (kníže) učinil cokoli proti konfederaci, měli být stavové ipso facto zproštěni svých závazků vůči němu "a to, coby budoucně před sebe vzali, nemá jim k žádné urážce důstojnosti a vyvýšenosti královské a knížecí vykládáno býti." Ustanovení o případném zproštění stavů jakýchkoli závazků vůči panovníku dává možnost k úvaze, zda mohli stavové takového panovníka zbavit trůnu.

Ve smlouvě s hornorakouskými stavy se objevilo i ustanovení z dědictvého práva, které již známe z textu České konfederace. Majetek z jedné země (smluvní strany) měl být "propuštěn" pravým dědicům do druhé země bez jakýchkoli těžkostí ze strany země, ve které se majetek - dědictví - nacházelo. Použijeme-li moderní terminologie, jde o ustanovení spadající svojí povahou do mezinárodního práva soukromého.

Další text konfедераční listiny je věnován defenzorům, přičemž čeští defenzoři zaujímají přední místo v defenzorském sboru konfederovaných zemí. Defenzoři skládali přísahu evangelickým stavům. Z České konfederace byla přejata ustanovení o vztazích mezi defenzory jednotlivých zemí. Každoročně se měli defenzoři všech konfederovaných zemí sejít, přičemž právo svolávat defenzory (v případě potřeby i častěji než jednou ročně) měli čeští defenzoři. Byla-li některá ze zemí napadena, měli právo svolávat defenzory konfederovaných zemí defenzoři napadené země. Všechny sjednocené země byly zavázány vzájemně si i vojensky bezprodleně pomoci. Výše vojenské pomoci (kvóta) však zde stanovena není. To znamená, že ustanovení o vzájemné pomoci zůstávají opět pouze v rovině obecné. Ze smlouvy vyplývá snaha řešit pokud možno v rámci konfederace všechny sporné záležitosti nejdříve smírnou cestou a pak teprve, když by všechny smírné

prostředky selhaly, řešit konflikt násilným způsobem. V česko-hornorakouské konfедераční listině je zdůrazňován společný postup konfederovaných zemí při posuzování a řešení všech závažných záležitostí týkajících se konfederace. Je zdůrazněna suverenita jednotlivých zemí, žádná smluvní strana si neměla osobovat nad druhou stranou jakoukoli superioritu a neměla zasahovat do vnitřních věcí jiné smluvní strany. Závěrem konfедераčního ujednání je opět pamatováno na otázku víry. Tato problematika prolíná celou konfедераční listinou, která vychází z důsledné ochrany evangelického náboženství. Je zde dále stanoveno, že katolíci budou požívat stejné ochrany zaručené konfederací, jako evangelíci, zavázali se, že budou zachovávat konfederaci a nepodnikat nic proti evangelickému náboženství.

Z česko-hornorakouské konfедераční smlouvy vyplývá, že není dokumentem uzavřeným, ale že i v budoucnu se počítá s jejím případným rozšířením a obohacením. Tuto povahu měly i Česká konfederace a smlouva uzavřená s dolnorakouskými stavy. Doplnky a změny v ustanovení konfедераčních listin neměly být ovšem v rozporu se základními myšlenkami konfедераčních smluv. Ke smlouvě s dolnorakouskými stavy připojili své pečeti i zástupci z Horních Rakous a smlouvu s hornorakouskými stavy zpečetili také zástupci dolnorakouských stavů.

V ujednání stavů Českého království s dolnorakouskými a hornorakouskými stavy není stanoveno, kdo měl stát v čele všech konfederovaných zemí. Úvahy v tomto bodě byly velmi nejasné a mlhavé. Připomeňme v této souvislosti, že dolnorakouští stavové požádali Bedřicha Falckého až na svém sněmu v Retzu dne 1. srpna 1620, aby nad nimi převzal svoji vládu.¹⁰

Konfederace uzavřená s hornorakouskými stavy (autoři stejně jako v případě smlouvy uzavřené s dolnorakouskými stavy nejsou známi) měla také povahu mezinárodní smlouvy, ale je zároveň oproti konfederaci uzavřené s dolnorakouskými stavy výrazně ústavněprávním dokumentem. V tom se podobá České konfederaci. Je otázka, proč smlouva uzavřená zástupci Českého království s hornorakouskými stavy, se svou obsahovou a koncepční složkou tak silně odlišuje od smlouvy uzavřené se stavy dolnorakouskými. Hrál zde snad svoji roli vliv zástupce hornorakouských stavů G.E. Tschernembela, který se tak silně angažoval v českém konfедераčním hnutí? Je třeba dodat, že v Horních Rakousích vládla již delší dobu Tschernemblova strana, naproti tomu v Dolních Rakousích došlo k ustavení direktorské vlády teprve po uzavření smlouvy se zástupci Českého království (ve vládě dolnorakouských stavů nebyla zastoupena města, protože odmítla obeslat svými zástupci sněm dolnorakouských stavů v Hornu v roce 1619).¹¹

Uzavření česko-rakouských smluv ze srpna roku 1619 bylo výrazem připojení Horních a Dolních Rakous k českému stavovskému povstání.

§ 2. Česko-uherská konfederace¹²

Dne 15. ledna roku 1620 byla schválena na uherském sněmu v Bratislavě za přítomnosti Gabriela Bethlena česko-uherská konfederace.¹³ Na témže sněmu se ke konfederaci připojili i zástupci stavů Horních a Dolních Rakous.¹⁴ S uzavřením česko-

uherské konfederace se sice již počítalo v roce 1619, ale z Uher se neúčastnili pražského generálního sněmu zástupci a proto celá záležitost byla odložena.¹⁵

Gabriel Bethlen, zastánce konfедераčního hnutí usiloval o vytvoření jednotného Uherska, které by bylo schopno odolat mocenským aspiracím Habsburků a územním požadavkům Turecka. Již ve druhé polovině roku 1619 nabízel Bethlen spojení Moravanům, kteří tento návrh uvítali. Zdůraznili však, že podle textu České konfederace nemohou sami bez ostatních sjednocených zemí jednat o konfederaci s Uhry. Slíbili ovšem, že moravská deputace přednese tento Bethlenův návrh na nejbližším generálním sněmu zemí Koruny české.¹⁶

Konfедераční smlouva přijatá v lednu roku 1620 na uherském sněmu v Bratislavě byla pak ratifikována na dubnovém generálním sněmu v Praze.¹⁷ Zde došlo ke konkretizaci některých článků česko-uherské konfederace, zejména pokud jde o vzájemné vojenské závazky. Smlouva s doplňky pak byla projednávána a v konečném znění schválena na uherském sněmu v Bánské Bystrici v létě, roku 1620, kterého se účastnili za českou stranu Volrad z Plesu a Jan Jessenius.¹⁸

Text česko-uherské smlouvy byl formálně opět založen na zásadě náboženské tolerance, přičemž prioritu měla evangelická víra. Stavové zemí, které by chtěli přistoupit ke konfederaci, museli přísahat, že budou zachovávat ustanovení konfедераčního ujednání. Podmínkou pro vstup do konfедераčního svazku byl závazek smluvních stran plnit povinnosti vyplývající z konfедераční listiny. Bethlen prosazoval, aby uchazeči o připojení se ke konfederaci byli zavázáni přispívat Uhrům pevně stanovenou sumou peněz na ochranu uherského pohraničí, a aby byli povinni poskytnout v případě napadení Uhrám všemožnou pomoc. Tento Bethlenův požadavek hájili také uherští delegáti v Praze roku 1620 na generálním sněmu.¹⁹

Do konfедераčního česko-uherského ujednání se promítá snaha konfederalizovaných zemí o teritoriální rozšíření konfederace. Uveďme v této souvislosti, že na sněmu v Bánské Bystrici vystoupil hrabě E. Thurzo a informoval účastníky sněmu o vážném zájmu Benátek, Anglie, Nizozemí, Švýcar, Pruska a Litevska přistoupit ke konfederaci, což účastníci sněmu vřele uvítali. Thurzo pak předložil sněmu opisy listů uvedených států, ve kterých tyto státy projevovaly zájem o připojení ke konfederaci a obracely se v tomto směru na českého krále.²⁰ Otázkou zůstává, proč opisy těchto listů, které byly určeny českému panovníku předkládal sněmu uherský diplomat a proč sněm byl seznámen pouze s opisy a nikoli přímo s originály. Není také zcela jasné, do jaké míry měly tyto evropské státy skutečný zájem o připojení se ke konfederaci (v případě Anglie mohl přece anglický král jednat o spojení přímo se svým zetěm Bedřichem Falckým) a do jaké míry jejich představy o evropské konfederaci byly konkrétní. Návrhy z jejich strany, pokud vůbec originály existovaly, však přišly již pozdě - krátce po generálním sněmu došlo k bitvě na Bílé hoře - a diplomatická jednání v tomto směru se již nemohla rozvíjet. Není vyloučeno, že ze strany těchto evropských států bylo také úmyslné taktizování, totiž neuzavřít si možnost vyjednávání, případně spolupráce, jak se stranou evangelických stavů, tak se stranou stavů katolických.

Členy konfederace byli podle čl. 1 česko-uherské konfederace vedle zemí i český král, sedmihradský kníže, knížata ostatních zemí atd. to znamená, že konfедераční ujednání vycházelo i z osobního členství v konfederaci.

V souladu s konfедераčním ujednáním měl těžký trest postihnout ty, kteří by činili cokoli proti konfederaci nebo z ní chtěli vystoupit. Takovéto činy měly být posuzovány stejně jako *crimen laesae maiestatis*.²¹ V případě vystoupení některé ze smluvních stran - země z konfederace, měla být taková země donucena opět k návratu, (není jasné, jak to mělo být v případě, kdyby například český král, sedmihradský kníže atp. vystoupili z konfederace), a k zachování konfедераčního ujednání, a byla povinna uhradit škodu, která by případně v důsledku jejího vystoupení konfederovaným zemím vznikla.²² Žádná ze smluvních stran nesměla sama bez ostatních smluvních stran vést válku "verbovat" vojsko a vyjednávat s nepřítelem, uzavírat separátní příměří a mír. Důraz byl kladen na společný postup zemí a na jejich společné řešení záležitostí souvisejících s vojenskou obranou sjednocených zemí.²³ V ostatních konfедераčních smlouvách (Česká konfederace atp.) nenalzáme takové ustanovení, které bylo vtěleno do česko-uherské konfederace, že rodiny těch, kteří by "za příčinou často dotčené konfederací aneb povinnosti své k zkáze přišli" mají být sjednocenými zeměmi finančně zabezpečeny.²⁴ Z textu konfедераčního ujednání vyplývá, že se o takovou rodinu měla primárně postarat ta země, ve které měl žít rodiny obyvatelské právo.

Do česko-uherské konfederace pronikly rovněž myšlenky monarchomachů.²⁵ Je zde stanoveno, že pokud by král (kníže) podnikal cokoli proti konfедераčnímu ujednání, nejsou poddaní povinni ho nadále poslouchat. Vyvázání poddaných ze závazků vůči králi (knížeti) bylo důsledkem porušení konfедераční smlouvy ze strany krále (knížete) a nastávalo tedy *ipso facto*. Myšlenka monarchomachismu je zde zakotvena v ostřejší podobě než v České konfederaci, neboť je zde přímo stanoveno, že kdyby panovník se stavěl proti konfедераčnímu ujednání, porušoval je, či proti němu něco podnikal, ... *in eo casu status et ordines a fidelitatis homagio absolutos pronunciari, eidemque contradicendi, et resistendi plenariam, perpetuamque potestatis facultatem habere debere, nec ideo a quoquam hominum criminis laesae Maiestatis postulari oportere, utrinque volumus et sancimus*.²⁶

V česko-uherské konfederaci se nacházejí, stejně jako i v ostatních konfедераčních ujednáních, rovněž ustanovení o generální defenzi, ve kterých je skryto jádro monarchomachismu.²⁷ Měla být použita proti každému porušiteli konfederace, tedy i proti panovníku, a měly se jí účastnit všechny smluvní strany.²⁸ Žádná ze smluvních stran nebyla oprávněna zasahovat do vnitřních záležitostí druhé smluvní strany. Princip státní suverenity zde jasně vystupuje do popředí. Ojedinělé je v této konfедераční smlouvě ustanovení (článek č. 12) o jmenování několika osob, které by působily jako smírný orgán v záležitostech souvisejících úzce s konfederací. Není ovšem stanoveno, kdo má tyto osoby (jakési defenzory) jmenovat, z jakých složek obyvatelstva se mají skládat, není stanoven jejich počet, ani určena jejich pravomoc. Výsledky šetření tohoto orgánu měly být zřejmě předloženy generálnímu sněmu konfederovaných zemí. Ze zmíněného ustanovení jasně vyplývá, že přednost v řešení sporných záležitostí byla dávána, stejně jako i v ostatních konfедераčních smlouvách, smírnému řešení sporů.

Válka měla být vyhlášena vždy jen po poradě všech účastníků konfederace a pouze z jejich vůle. V případě, že jedna ze smluvních stran by byla napadena, ostatní byly povinny jí pomoci. Opět je zde zdůrazněna zásada kolektivní obrany.²⁹ Pamatuje se zde i na ochranu pohraničních území.³⁰ Pokud se týká ustanovení o vedení války, vztahují se na případy napadení ze strany vnějšího nepřítele. Napadení jedné ze zemí jinou zemí v

rámci konfederace (vnitřní nepřítel) bylo řešeno normami o generální defenzi. Je otázkou, zda v takovém případě, kdy jedna strana napadla druhou smluvní stranu, měla být použita ustanovení o smířčím řešení konfliktu.

Pravidla vojenské obrany obsažená v česko-uherské konfederaci mají poměrně detailní charakter v porovnání s ostatními ustanoveními konfедераční smlouvy. Na generálním sněmu v roce 1621 v Praze a na sněmu v Bánské Bystrici byla ustanovení vojenské povahy v konfедераční smlouvě konkretizována.³¹ Bylo stanoveno, že po první výzvě k vojenské pomoci poskytnou ostatní konfederované země napadené zemi 4000 vojáků, po druhé výzvě 8000 vojáků a po třetí výzvě 12000 vojáků (usnesení sněmu v Bánské Bystrici).

Přímo v textu česko-uherské konfederace schválené na počátku roku 1620 v Bratislavě byla stanovena povinnost českého krále odvádět Uhrům ročně 50000 tolarů na udržování uherských hraničních opevnění a na vydržování strážných jednotek v těchto oblastech.³²

Zásobování uherských žoldnéřských vojsk měly zajišťovat ty konfederované země, kde se žoldnéřská vojska nacházela a proviant jim měl být prodáván laciněji, než v té které zemi bylo obvyklé. Toto ustanovení bylo velmi výhodné pro uherské stavy.³³ Benevolence ostatních konfederovaných zemí vůči Uhrům však zcela jistě znamenala, že konfederované země počítají se stejnou výhodou ze strany Uher i pro svá žoldnéřská vojska, pokud se budou nacházet na uherském území. Text zmíněného ustanovení se v původním textu česko-uherského ujednání nenacházel a je dokladem úsilí konfederovaných zemí získat a udržet uherské spojení za každou cenu.

Na sněmu v Bratislavě, v Praze i Bánské Bystrici byla podrobně projednávána i otázka jednotného centrálního vojenského vedení, jakési vojenské rady složené ze zástupců jednotlivých konfederovaných zemí, která měla mít koordinační úlohu.³⁴ Počítalo se se zřízením kontrolního orgánu, který měl dohlížet na to, aby finanční prostředky poskytované sjednocenými zeměmi Uhrům byly skutečně použity na ochranu pohraničí (namířeno proti tureckému nebezpečí).³⁵ Otázka hranic, zvláště jejich ochrany a přesného vymezení byla velmi důležitá. Zejména šlo o území v nejbližším sousedství hranic Uher, Slezska, Moravy a Rakous. Měly být zřízeny komise složené ze zástupců zainteresovaných stran, které by vyřešily hraniční záležitosti s konečnou platností. Předpokládalo se rovněž předložení návrhů ze strany českých a uherských stavů na uspořádání územní otázky ve vztahu k Rakousům. Podle Uhrů drželi Rakušané část území (hraničního), které patřilo Uhrům.³⁶

Do česko-uherské smlouvy se velmi silně promítly hospodářské zájmy Gabriela Bethlena a uherské šlechty. Na sněmu v Bánské Bystrici se jednalo o možnosti osvobodit uherské zboží v rámci konfederace od cla, o jednotné minci a o kursu platidel. Již na generálním sněmu v roce 1620 předložili uherští delegáti návrhy měnových kursů. Z toho jasně vyplývá, že jedním z motivů konfедераčních snah Uhrů bylo i jejich úsilí o rozšíření uherských styků, vyrovnání měny a o hospodářské sblížení s ostatními zeměmi konfederace.³⁷

Do znění česko-uherského ujednání bylo zařazeno i ustanovení trestněprávní povahy týkající se extradice odsouzených a proskribovaných osob v rámci konfederovaných zemí.³⁸

Stejně jako v ostatních konfедераčních ujednáních je v závěru česko-uherské smlouvy stanoveno, že tato smlouva má "věčně" trvat a že zavazuje i dědice těch, kteří konfедераční smlouvu sjednali.

V česko-uherské konfederaci nechybí ani známé nám již ustanovení o generálním sněmu konfederovaných zemí, který se měl scházet jednou za pět let.³⁹ Jde o jedno z mála ustanovení česko-uherské konfederace, které můžeme považovat za ustanovení výrazně ústavněprávní povahy. V souladu s konfедераční smlouvou měla být šetřena a respektována práva a privilegia jednotlivých konfederovaných zemí. V souvislosti s touto zásadou mělo dojít na podnět Uhrů k prozkoumání archivů jednotlivých sjednocených zemí a k restituci privilegií týkajících se uherského státu.⁴⁰

Již na sněmu v Bratislavě v lednu 1620 byli přítomni zástupci ze Sedmihradska, kteří vyjednávali o připojení sedmihradského knížectví k česko-uherské konfederaci. Oficiálně přistoupilo Sedmihradsko ke konfederaci až na sněmu v Bánské Bystrici v létě roku 1620.⁴¹ Došlo i k uzavření samostatné smlouvy mezi zástupci českých zemí, Uherska, Horních a Dolních Rakous a Sedmihradska.⁴²

Tato smlouva obsahuje podobně jako ostatní konfедераční ujednání ustanovení o vzájemné pomoci a závazku nečinít nic proti konfederaci a smluvním stranám. I zde se vychází z priority evangelických stavů. Jinak je tato smlouva dokumentem výrazně vojensko-politické povahy a náboženské aspekty ponechává prakticky stranou. Hovoří se zde o "válce proti domu Rakouskému". Šlo vlastně o protihabsburský odboj a do smlouvy se tak promítla myšlenka monarchomachů o oprávněném odporu poddaných proti panovníku, který má být veden "nákladem všeobecným". Je zde zdůrazněno významné postavení Gabriela Bethlena, bez jehož vědomí nemělo být ze strany smluvních partnerů přistoupeno k jakémukoli vyjednávání s jinou zemí. Hovoří se tu dále o soudobých mírových vztazích s osmanskou říší a o nutnosti vypravit do Turecka k tureckému císaři Osmanu II. poselstvo, což bylo jasně stanoveno i ve smlouvě. Poselstvo složené i ze zástupců z Českého království mělo vyjednávat s tureckým panovníkem o otázce zabezpečení míru v Evropě.

Do smlouvy je vtělesněn i územní Bethlenův požadavek, který byl v daleko mírnější podobě a poněkud jiné formě vřazen do česko-uherského ujednání. Bethlen požadoval, aby v případě porážky rakouského domu společnými silami "obojí Rakousy, Štýrsko, Karintie a Kraiň" připadly uherské zemi. Gabriel Bethlen usiloval rovněž o to zavázat si smluvní strany k případné pomoci proti polskému králi Zikmundu III. Vasovi, který byl švagrem Ferdinanda II.

Česká politická opozice se velmi kriticky a ostře postavila proti konfederaci česko-uherské. Její stanovisko vyjádřil ve svých Pamětech Vilém Slavata. Napadal vytvoření sjednocení, které směřovalo proti rakouskému domu a odsuzoval územní nároky Gabriela Bethlena vyjádřené tak nepokrytě zejména v ujednáních se Sedmihradskem.⁴³

Česko-uherská konfederace byla slavnostně přečtena a přijata na posledním generálním sněmu před Bílou horou konaném roku 1620 v Praze.⁴⁴

Rozbor článků česko-hornorakouské, česko-dolnorakouské a česko-uherské konfederace z počátku 17. století a jejich srovnání s Českou konfederací prokázaly, že pouze Česká konfederace z 31. července 1619 měla výrazně ústavněprávní charakter. Šlo tu v pravém slova smyslu o novou českou ústavu monarchomachické a protiabsolutistické povahy.⁴⁵ Ostatní konfедераční ujednání byla v první řadě mezinárodními smlouvami

(česko-hornorakouská konfederace ovšem v sobě obsahuje četná ústavněprávní ustanovení) evangelických stavů majících obranný charakter vůči habsburské dynastii.

Porážka českých evangelických stavů na Bílé hoře znamenala konec konfедераčním projektům v českém státě. Rovněž konfедераční ujednání stavů zemí České koruny s hornorakouskými, dolnorakouskými a uherskými stavy následkem změněných politicko-mocenských podmínek po roce 1620 pozbyla své platnosti.

Poznámky

- 1 V poslední době věnoval česko-hornorakouské a česko-dolnorakouské konfederaci pozornost K. Malý ve stati "Změny státního zřízení v českém stavovském povstání", *Folia Historica Bohemica* 8, Praha 1985, s. 74-76. V tomto svazku jsou obsaženy četné podnětné příspěvky k problematice předbělohorského a bělohorského období v českém státě. Viz např. úvodní studii od J. Janáčka, *České stavovské povstání (Otázky a problémy)*, s. 7-41.
- 2 H. Sturmberger, Georg Erasmus Tschernembl, *Zur Geschichte der Gegenreformation*, Linz 1953, s. 169.
- 3 Tamtéž, s. 174.
- 4 P. Skála, III, s. 9- n. (ed. K. Tieftrunk), nejnovější edice Pavla Skály ze Zhoře, *Historie česká*, Praha 1984 (ed. J. Janáček).
- 5 P. Skála, III, s. 115- n. (K. Tieftrunk).
- 6 H. Sturmberger, Georg Erasmus etc., s. 300-303. Tschernembl považoval v době uzavírání česko-rakouských konfедераčních smluv konfederované země za seskupení mající obranný charakter i vůči samotnému panovníku. (Srv. tamtéž na str. 304).
- 7 V. Slavata, *Paměti od 1. 1608 do 1619*, ed. J. Jireček, ve dvou dílech, Praha 1866 a 1868. Smlouva s dolnorakouskými stavy viz s. 227-229, smlouva s hornorakouskými stavy na s. 231-233. Oficiální znění obou smluv viz též - tisk St. knihovna Praha; sign. 54 C 152. Texty obou smluv u Slavaty a v tisku St. knihovny v Praze jsou prakticky totožné. Po stránce formální se od sebe nepatrně liší texty konfедераční smlouvy s Hornorakouskými, znění smlouvy ve Státní knihovně je podrobnější než u Slavaty. Je třeba zdůraznit, že Horní a Dolní Rakousy, se kterými české země uzavírely konfедераční smlouvy, tvořily jen část Rakous. Vedle nich se nacházely na rakouském území ještě Tyroly, Korutany, Štýrsko, Kraňsko, Istrie a Salzburg.
- 8 V. Slavata, *Paměti*, s. 229-231.
- 9 Např. čl. č. 29 České konfederace, in Fr. Kameníček, *Zemské sněmy a sjezdy moravské*, Brno 1902, s. 649- n.
- 10 Fr. Kavka, *Bílá hora a české dějiny*, Praha 1962, s. 209. Srv. též A. Gindely, *Dějiny II*, Praha 1878, s. 146.
- 11 Fr. Kavka, cit. d. s. 159.
- 12 Latinský text konfедераční listiny viz Ch. d'Elvert, *Beiträge zur Geschichte der Rebellion, Reformation des dreissigjährigen Kriegs etc.*, Brünn 1867, *Schriften* 16, s. 88- n. Zkrácené znění viz V. Slavata, *Paměti*, s. 237-238. Český text u P. Skály (K. Tieftrunk), IV, s. 16-26.
- 13 Členy české delegace na uherském sněmu byli mimo jiné J.M. Thurn a P. Ješín.
- 14 Št. Krivošík, *Príspevok k dejinám stavovskej konfederácie českých a uherských stavov z r. 1620*, *Právnické štúdie* 7, 1959, 1, s. 147.
- 15 Srv. *Přehled dějin Československa* 1/2, s. 105. Viz též Slavata, *Paměti*, cit. d., s. 237.
- 16 Št. Krivošík, *Príspevok*, cit. d., s. 158, srv. Kameníček II, Brno 1902, s. 517.
- 17 P. Skála, IV (K. Tieftrunk), s. 16- n. Edice J. Janáčka, str. 246- n.
- 18 Št. Krivošík, *Príspevok*, cit. d., s. 159.
- 19 Tamtéž, s. 180.
- 20 Srv. Česko-uherská konfederace, čl. č. 3 (Skála), Št. Krivošík, cit. d. s. 179.
- 21 Čl. č. 2 Česko-uherská konfederace - Skála, viz též V. Slavata, *Paměti*, s. 238, čl. č. 4.
- 22 V. Slavata, s. 238, čl. 8, čl. 2 (Elvert).
- 23 Srv. čl. č. 5 konfедераční listiny (Elvert).
- 24 Srv. V. Slavata čl. č. 6, v textu u Elverta ani u Skály toto ustanovení nenacházíme.
- 25 Poslední článek konfедераční listiny (Postremo) - Elvert.
- 26 Elvert, cit. s. 95.
- 27 V. Slavata, *Paměti*, s. 238, čl. č. 3 a č. 9, Elvert např. čl. č. 2 a č. 18.
- 28 Např. čl. č. 10 (Slavata), Elvert, srv. čl. č. 16, úvod a závěr konfедераční listiny.
- 29 Čl. č. 5 (Elvert).

30 Čl. č. 3 a č. 6 konfедераční listiny (Elvert).

31 Št. Krivošík, Příspěvek cit. d., s. 161-162 (konkretizace čl. č. 2). Elvert, s. 100, 101.

32 Št. Krivošík, Příspěvek cit. d., s. 163, srv. čl. č. 6 konfедераční listiny - Elvert.

33 Čl. č. 14 - Elvert, Krivošík, s. 164 (k modifikovanému ustanovení čl. č. 14).

34 Čl. č. konfедераční listiny.

35 Čl. č. 6 - Elvert.

36 Čl. č. 8 a čl. č. 9 - Elvert. Srv. Kameníček, II, s. 404, 406.

37 Št. Krivošík, Příspěvek cit. d., s. 168.

38 Srv. čl. č. 17 (Elvert).

39 Čl. č. 4 (Elvert).

40 Čl. č. 5 (Elvert).

41 Fr. Kavka, Bílá hora, cit. d., s. 211, V. Slavata, Paměti, s. 238-9.

42 Text smlouvy se Sedmíhradskem je uveden ve Slavatových Pamětech, cit. d., s. 238-239 (jde o zkrácené znění - český překlad).

43 V. Slavata, Paměti, s. 239-240.

44 Viz pozn. č. 17.

45 Srv. V. Vaněček, Dějiny státu a práva v Československu, III. vyd. Praha 1975, s. 223. Viz v této souvislosti též J. Kapras, Právní dějiny zemí Koruny české, I-II, Praha 1913, s. 448-452.

Zur Frage der böhmisch-österreichischen und böhmisch-ungarischen Konföderationsbewegung in den Jahren 1619-1620

Karolina Adamová

Zusammenfassung

In der vorliegenden Abhandlung befasst sich die Autorin mit einer Analyse der böhmisch-niederösterreichischen und böhmisch-oberösterreichischen Konföderation vom August 1619 und der böhmisch-ungarischen Konföderation aus dem Jahre 1620. Sie vergleicht den Inhalt der Konföderationsverträge auch mit dem Text der Böhmisches Konföderation - der böhmischen Verfassung aus dem Jahre 1619. Dabei gelangt sie zu dem Schluss, dass die mit den oberösterreichischen Ständen abgeschlossene Konföderation gegenüber der mit den niederösterreichischen Ständen abgeschlossenen Konföderation verfassungsrechtlichen Charakter hatte. In der Konföderationsvereinbarung der böhmischen protestantischen Stände mit den Oberösterreichern spiegelte sich, ähnlich wie in der Böhmisches Konföderation, die Lehre des Monarchomachismus und des Widerstandsrechtes der Stände gegen den sich als Tyrannen gebärdenden Herrscher. In die böhmisch-niederösterreichische Konföderationsvereinbarung ist dieser grundlegende Gedanke des Monarchomachismus nicht eingedrungen.

Im Zusammenhang mit der böhmisch-ungarischen Konföderationsvereinbarung wird in der Abhandlung auch die Siebenbürger Konföderation erwähnt. Wenngleich die böhmisch-ungarische Konföderation in erster Linie ein internationaler Vertrag über gegenseitige Hilfe der beteiligten Länder mit der Verpflichtung ist, nichts gegen die Konföderation zu unternehmen, enthält sie analog wie die Böhmisches Konföderation und die Vereinbarung der böhmischen Stände mit Oberösterreich auch manche ausgeprägt verfassungsrechtliche Bestimmungen.